

בית הספר הניסויי שז"ר

ללמוד זה להרוויח

תוכנית ניסויית לפיתוח הכוונה עצמית ועניין

מנהלת בית הספר – אתי היבשר

גוף מלווה – המרכז למוטיבציה והכוונה עצמית, מכללת קיי

יועצת אקדמית – ד"ר חיה קפלן

צוות הניסוי – דבי שירי, אביטל קופל, אזולאי עליזה, אטיאס עינב, בר חי מיקי, פינטו ענת

רקע

בית הספר שז"ר הנו בית ספר לחינוך מיוחד, לילדים עם בעיות התנהגות. בשנים תשס"ז - תשע"א פעל ביה"ס כבית-ספר ניסויי מטעם גף ניסויים ויזמות במשרד החינוך. בשנת תשע"ב המשיך בית הספר את תהליכי הצמיחה במסגרת התפיסה שגובשה במהלך שנות הניסוי. בשנת תשע"ג הצטרף לרשת בתי הספר מקדמי הכוונה עצמית, בעיר באר שבע. במהלך השנים מלווה בית הספר על ידי ד"ר חיה קפלן, כיועצת אקדמית, מטעם המרכז למוטיבציה והכוונה עצמית, במכללת קיי.

בית הספר שז"ר הנו בית ספר ניסויי לילדים בעלי צרכים מיוחדים עם הפרעות התנהגות. התוכנית "ללמוד זה להרוויח", מכוונת לטיפוח הכוונה עצמית, מוטיבציה אוטונומית והסתגלות חברתית בקרב התלמידים, תוך מתן מענה לצרכים הפסיכולוגיים הבסיסיים: קשר ושייכות, מסוגלות ואוטונומיה ותמיכה באוטונומיה של הילדים. התוכנית מבוססת על תיאורית ההכוונה העצמית (Self Determination Theory, Deci & Ryan, 2000a) ועל ידע מחקרי ויישומי. המושג "הכוונה עצמית" והמטרה החינוכית של טיפוח הכוונה עצמית בקרב תלמידים בחינוך המיוחד ידועים בחינוך המיוחד (Stang, Carter, Lynne Lane, & Pierson, 2009; רייטר, 2004, 2003, 1999; קוזמינסקי, 2004). עם זאת, יישום עקרונות ההכוונה העצמית על פי תיאורית ההכוונה העצמית, בהתערבות בית ספרית מקיפה, מובנית ושיטתית, במסגרת של חינוך מיוחד לילדים עם הפרעות התנהגות, ייחודי לבית הספר (בישראל ובעולם).

חזון ביה"ס

"קידום תלמידינו ומתן מענה לצרכיהם, כך שיהיו בוגרים פרואקטיבים בחברה, ימצו את כישוריהם, כישרונותיהם ושאיפותיהם בהקשר לחייהם. יתפקדו על פי נורמות וערכים המקובלים בחברה, וישפיעו על מעגלי חייהם מתוך יוזמה ואחריות לאיכות חייהם" (מתוך-מסמכים פנימיים בבית הספר).

תפיסת ההכוונה העצמית בשז"ר ממומשת בארבעה צירים:

❖ "מרחבי יצירה ופיתוח" - סביבות למידה אותנטיות, המשלבות פעילויות התומכות ביזמות ומכוונות עצמית, מאפשרות לתלמידים לממש יכולות ונטיות, לגבש באופן פעיל תחומי עניין חדשים ולפתח כישורים, שיאפשרו השתלבות עצמאית עם העולם מחוץ לבית הספר.

❖ הוראה תומכת הכוונה עצמית במסגרת השעורים הרגילים.

❖ הזדמנויות למעורבות חברתית קהילתית.

❖ תוכנית ליבה בית ספרית רב שנתית – למידה רגשית חברתית וטיפוח כישורי הכוונה עצמית וכישורי חיים, כתשתית ליישום ולדיאלוג המתבצע ב"מרחבים", בכיתות ובמסגרות שונות בבית הספר.

תיאור הניסוי – בבית הספר פועלים מרחבי עניין ויצירה, ביניהם: מדריכים צעירים בספורט, בית מאפה, שז"ר באתר, מדריכים צעירים לבעלי חיים, בצליל ובקצב (תזמורת), נוי ועץ (אומנות בעץ), מרחב אומנות, תבליני שז"ר, עושים סרטים, ועוד. הפעילות מכוונת לפתח הכוונה עצמית ועניין בקרב התלמידים. כך למשל, התלמידים לומדים כיצד לבחור ובוחרים את המרחב בו ישתתפו, הם מציבים לעצמם מטרות למידה ויצירה, יוזמים פיתוח מוצר ושיווק, מקבלים משוב על עבודתם, ועוד. בשנת תש"ע החלו בבית הספר לקדם גם הוראה תומכת הכוונה עצמית ועניין, במטרה ליצור חיבורים בין מרחבי העניין והיצירה ובין השיעורים הרגילים. כך מושם דגש על הוראה תומכת הכוונה עצמית: הצבת מטרות, מתן משוב, הבהרת הערך והרלבנטיות אודות הלמידה, מסרים אודות יכולת ומאמץ, אפשרור בחירה, ביסוס ההוראה על תחומי העניין של הילדים, פיתוח אמונות ערך, ועוד.

רקע רעיוני – תפיסת בית הספר משתלבת עם תפיסת גף החינוך המיוחד במשרד החינוך – איכות חיים לילד בעל הצרכים המיוחדים, קידום האוטונומיה וההכוונה העצמית של הילדים (מודל מעגל ההפנמה, תוכנית ל"ב 21, למשל, רייטר, שלומי וצדר, 1997).

התוכנית מבוססת על תיאורית ההכוונה העצמית (Deci & Ryan, 2000) ועל ידע עדכני מתחום של פיתוח עניין (Interest - Renninger, 2009). מרחבי היצירה והפיתוח, כמו גם התהליכים החינוכיים המתקיימים בהם, מאפשרים קידום הכוונה עצמית ופיתוח עניין. על פי תיאורית ההכוונה העצמית לבני האדם יש שלושה צרכים פסיכולוגיים בסיסיים: הצורך קשר ושייכות, הצורך במסוגלות והצורך באוטונומיה. סביבה המאפשרת תמיכה בצרכים מובילה לתחושות של סיפוק צרכים, תחושות שמצידן מובילות למוטיבציה אוטונומית ולתוצרים התנהגותיים, רגשיים וקוגניטיביים (השקעה רבה, רגשות חיוביים, למידה עמוקה, וכו'). בעקבות מחקרים זהו פרקטיקות מקדמות הכוונה עצמית, המתמקדות בתמיכה בכל אחד מן הצרכים.

תיאורית העניין מבחינה כיום בין עניין מצבי ובין עניין אישי עמוק. לא די בגירויים חיצוניים שממקדים את הקשב ויוצרים עניין, אלא יש צורך להשתמש בדרכי הוראה שיקדמו פיתוח של עניין אישי עמוק. קיימים ארבעה שלבים של התפתחות עניין: עניין סיטואציוני מעורר, עניין סיטואציוני שמור, התהוות עניין אישי ועניין אישי מפותח. שלושה רכיבים בעניין מפותח: רגשות חיוביים, ידע ומתן ערך. ספרות העניין מציעה מספר פרקטיקות שעשויות לקדם פיתוח עניין אישי, חלקן ידועות גם כתומכות באוטונומיה של הפרט (Renninger, 2009).

הערכה – התוכנית מלווה על ידי תהליכי הערכה, שהחלו בשנת תשס"ח, בהם נעשה שימוש בכלי מחקר מתחום המוטיבציה וההכוונה העצמית, שהותאמו וחלקם אף פותחו למסגרת החינוכית הייחודית – שאלוני תלמידים ומורים, ראיונות מורים ותלמידים ותצפיות. הממצאים מפורטים בניר עמדה שנכתב בשנת תשע"א.

מקורות

קוזמינסקי, ל. (2004). מדברים בעד עצמם, סגור עצמי של לומדים עם לקויות למידה. תל אביב: הוצאת יסוד ומכון מופ"ת.

רייטר, ש. (1999). איכות חייו של הילד בעל הצרכים המיוחדים לאור הרחבת עקרון הנורמליזציה. סחי"ש, 14(2), עמ' 61-69.

רייטר, ש. (2003). הסביבה הלימודית כאתגר להתפתחות. סוגיות בחינוך מיוחד ובשיקום, 18, 87-93.

רייטר, ש. (2004). מעגלי אחוה, לשבירת הקשר בין מגבלות לבדידות. אחוה, איגוד נכי חיפה והצפון, היחידה להוצאה לאור.

רייטר, ש., שלומי, ד., צדר, ש. (1997). לקראת בגרות, ל"ב 21, תכנית לימודים לבני גיל 16-21 בחינוך המיוחד. ירושלים: האגף לתכניות לימודים והאגף לחינוך מיוחד, משרד החינוך התרבות והספורט.

Deci, E.L. & Ryan, R.M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.

Renninger, K.A. (2009). Interest and identity development in instruction: An inductive model. *Educational Psychologist*, 44(2), 105-118.

Stang, K.K., Carter, E.W., Lane, K.L., & Pierson, M.R. (2009). Perspectives of general and special educators on fostering self determination in elementary and middle schools. *The Journal of Special Education*, Vol. 43, Number 2, 94-106.